

Fecr Yayınları: 844

KUR'AN AYETLERİ IŞIĞINDA NEFS VE ŞEYTAN

Muhyettin POLAT

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
NY MATBAACILIK YAYINCILIK
KAĞITÇILIK TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ.
Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA
Tel: (0533) 591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı: Ağustos 2024

ISBN: 978-625-6602-97-7

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

KUR'AN AYETLERİ IŞIĞINDA
NEFS VE ŐEY TAN

Muhyettin POLAT

Ankara 2024

Muhyettin POLAT

29.11.1950 yılında Van'ın Gürpınar ilçesinde doğdu. İlk orta ve lise öğrenimini Van'da tamamladıktan sonra, Van İmam Hatip Lisesini de bitirdi. Daha sonra işletme fakültesinden mezun oldu. Bu süre içerisinde Arapça olarak sarf, nahiv, fıkıh, tefsir ve hadis gibi islamî ilimlerin okutulduğu Van merkez ve çevresindeki ilçelerde bulunan medreselerden dersler aldı. Daha sonra bu alanlarda dersler verdi. 1975-1993 yılları arasında Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde imam hatip olarak görev yaptı. Sonrasında kurumlar arası nakil yoluyla 1993-2000 yılları arasında Van merkez Vakıflar Yurt Müdürlüğünde yurt müdürü olarak ve 2000-2004 yılları arasında ise Bitlis Vakıflar Bölge Müdürlüğünde bölge müdürü yardımcısı olarak görev yaptı. Yine kurumlar arası nakil yoluyla Van Yurt-Kur Bölge Müdürlüğüne bölge müdür yardımcısı olarak atandı, 2004-2015 yılları arasında bölge müdür yardımcılığı görevini ve uzun bir zaman da vekâleten Bölge müdürü olarak görev yaptı. 2014 yılında Van YYÜ İlahiyat Fakültesinde yüksek lisans ve 2022 yılında da aynı fakültede doktora öğrenimini tamamladı. 2023-2024 Eğitim-Öğretim yılının bahar döneminde Hakkari Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde “Günümüz Tefsir Problemleri” dersini verdi. İyi derecede Arapça bilir ve yazdığı otuz adet şiiri mevcuttur.

Yayınlar:

Makale: “Kur’ân Âyetleri Işığında Ses Kavramı ve Ses Anlamını İfade Eden Bazı Kelimelerin Tespiti ve İncelenmesi.” *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Yıl: 13-Sayı: 81, s. 379-393, Güz, 2020
Sempozyum Kongre Bildirisi: “Kur’ân Ayetleri Işığında Şeytanın Kötü Sıfatları.” Selçuk Zirvesi 2. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, 07 Haziran 2020 Konya.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR-----	9
ÖN SÖZ -----	11
GİRİŞ -----	15

BİRİNCİ BÖLÜM

NEFS KELİMESİNİN ANLAM ALANI -----	21
1.1. Nefsin Sözlük Anlamı-----	21
1.2. Nefsin Terim Anlamı-----	25
1.3. Nefsin Psikolojik Anlamı-----	26
1.4. Nefsin Hevâ Anlamı-----	28
1.5. Nefsin Mâhiyeti -----	30
1.6. Farklı Disiplinlerde Nefs -----	38
1.6.1. İslâm Düşüncesinde Nefsin Dayanağı-----	38
1.6.2. Tasavvufta Nefs-----	40
1.6.3. Felsefede Nefs -----	52
1.7. Nefs Kelimesiyle Anlam Yakınlığı Bulunan Bazı Kavramlar ----	53
1.7.1. Rûh -----	54
1.7.2. Kalb -----	64
1.7.3. Akıl-----	73
1.7.4. Sadr -----	78
1.8. Nefs Kavramı ile İlgili Bazı Filozof, Düşünür ve İslâm Âlimle- rinin Tanım ve Görüşleri-----	82
1.8.1. Aristo -----	84
1.8.2. Eflâtun-----	86
1.8.3. Fârâbî-----	89
1.8.4. Muhâsibî-----	91
1.8.5. Kindî -----	94
1.8.6. İbn Miskeveyh-----	97
1.8.7. İbni Sina -----	98
1.8.8. Gazzâlî-----	101
1.8.9. Sühreverdfî-----	103
1.8.10. İbnü'l-Arabî -----	105
1.8.11. Mevlânâ -----	106
1.8.12. Seyyid Şerif el-Cürcânî-----	108

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERİM'DE NEFS KAVRAMI -----	111
2.1. Kur'an'da Nefsin Geldiği Anlamlar -----	125
2.1.1. Zât Anlamında Kullanılması-----	125
2.1.1.1. Allah'ın Zâtı Hakkında Kullanılması-----	125
2.1.1.2. Putperstlerin Tapındıkları İlâhların Zâtı Hakkında Kullanılması -----	128
2.1.1.3.Hz. Peygamber'in Zâtı Hakkında Kullanılması ----	130
2.1.2. Kişi, Kendi, Kimse Anlamında Kullanılması -----	130
2.1.3. Rûh Anlamında Kullanılması -----	135
2.1.4. Kalb, Gönül ve İç Dünya Anlamlarında Kullanılması --	141
2.1.5. Bedenle Birlikte Rûh Anlamında Kullanılması -----	145
2.1.6. Bir Yönüyle Kötülüğü Emredici Anlamında Kullanılması	148
2.1.7. İnsan, Cin, Melek, Hayvan ve Bitki Anlamında Kullanıl- ması-----	151
2.1.8. Cins ve Tür Anlamında Kullanılması -----	153
2.2.1. Nefs-i Emmâre -----	155
2.2.2. Nefs-i Levvâme-----	157
2.2.3. Nefs-i Mutmainne -----	161
2.3. Kur'an'da Bazı Ayetlerle İma Edilen Nefsin Sıfat ve Boyutları	166
2.3.1. Nefs-i Mülhime-----	169
2.3.2. Nefs-i Râdıyye-----	175
2.3.3. Nefs-i Mardıyye-----	179
2.3.4. Nefs-i Kâmile -----	182
2.4. Kur'an'da Nefs-i Emmârenin Kötü Sıfatları -----	185
2.4.1. Küfür-----	186
2.4.2. Açık Şirk -----	191
2.4.3. Gizli Şirk -----	196
2.4.4. Kibir-----	200
2.4.5. Zulüm-----	206
2.4.6. Yalancılık-----	212
2.4.7. Şehvetperestlik-----	215
2.4.8. Nefsin Hevâsını İlâh Edinme -----	219
2.4.9. Suhriyet (Alay Etme)-----	227
2.4.10. İsrâf ve Cimrilik-----	232
2.4.11. Hased -----	237
2.4.12. Hıyanet -----	242
2.4.13. Gadap (Öfke) -----	249

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'ÂN'DA İBLİS VE ŞEYTAN KAVRAMLARI -----	253
3.1. İblis Kelimesinin Anlamı-----	253
3.1.1. İblis ve Şeytan Arasındaki Anlam İlişkisi-----	254
3.1.2. İblis'in Yaratılışı ve İnsanlara Musallat Olmasının Hikmeti	256
3.1.3. İblis'in Cinlerden Olması (İblis'in Kimliği)-----	259
3.1.4. İblis'in Ateşten Yaratılmış Olması -----	262
3.1.5. İblis'in Meleklerden Olması -----	264
3.1.6. Şeytanın Gökyüzüne Çıkamaması -----	267
3.2. Hz. Âdem'in Yaratılışı ve İblis'in Ona Secde Etmemesi -----	269
3.2.1. İblis'in Büyüklük Taslaması ve Bahanesi -----	272
3.2.2. İblis'in Mühlet İstemesi-----	274
3.2.3. Şeytanın Hz. Âdem ve Eşi Hz. Havva ile Uğraşması ve Onların Şeytana Kanmaları -----	276
3.3. Şeytan ve Şeytanın Bazı Eylemleri-----	282
3.3.1. Şeytan -----	283
3.3.2. Şeytanın Eylemleri-----	286
3.3.2.1. Sinsi ve Yalancı Olması -----	286
3.3.2.2. İnsanlara Korku Vermeye Çalışması -----	290
3.3.2.3. Mü'minlerin Arasını Bozmaya Çalışması -----	291
3.3.2.4. İnsanları Kendisinin Onlara İyilik Yaptığına İkna Etmeye Çalışması -----	293
3.3.2.5. Kuruntu ve Kuşkuya Düşürmesi -----	293
3.3.2.6. Fakirlikle Korkutması-----	295
3.3.2.7. Riyakârlığa Teşvik Etmesi -----	297
3.3.2.8. Haram İşlemeye Teşvik Etmesi -----	300
3.3.2.9. İnsanları Kötü Detaylara Daldırması -----	301
3.3.2.10. İnsanlara Vesvese Vermesi -----	304
3.3.2.11. Şeytanın İnsana Yaklaşma Şekilleri (İnsana Önden, Arkadan, Sağdan ve Soldan Gelmesi) -----	311
3.3.2.12. Şeytanın Peygamberlere Olan Düşmanlığı-----	317
3.3.2.13. Şeytanın Hz. İbrâhim ile Uğraşması -----	320
3.3.2.14. Şeytanın Hz Eyyûb ile Uğraşması -----	323
3.4. Kur'an'da Şeytanın Bazı Sıfatları -----	325
3.4.1. el-Mârid-----	326
3.4.2. er-Racîm -----	327
3.4.3. el-Hannâs-----	329

3.4.4. el-Vesvâs-----	330
3.4.5. el-Cibt -----	332
3.4.6. et-Tâġût -----	333
3.4.7. el-Mez'ûm -----	337
3.4.8. el-Medhûr -----	339
3.4.9. el-Mel'ûn-----	339
3.4.10. el-Ġarûr -----	341
3.4.11. el-'Aduvv-----	345
3.4.12. el-Mudill -----	346
3.4.13. el-Kefûr-----	348
3.4.14. el-Hazûl -----	349
SONUÇ -----	351
KAYNAKÇA -----	357

KISALTMALAR

Age	Adı geçen Eser
Agm	Adı Geçen Makale
as	Aleyhi's-Selam
AÜİF	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
b.	Bin
Bkz.	Bakınız
Çev.	Çeviren
DİA	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
Haz.	Hazırlayan
Hz.	Hazreti
m.	Miladi
md.	Maddesi
h.	Hicri
d.	Doğum
ö.	Ölümü
ra.	Radiyallahu Anh
s.	Sayfa
s.a.s.	Sallallahu Aleyhi ve Sellem
Şrh.	Şerh
TDK	Türk Dil Kurumu
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	Tahkik
Trc.	Tercüme eden
Trs.	Tarihsiz
vd.	Ve Diğerleri
Yay.	Yayınevi/Yayın
Yy.	Yayın yeri yok

ÖN SÖZ

Nefse hem kötülüğünü hem takvasını ilhâm eden (Şems, 91/8) ve insana bilmediğini öğreten (Kalem, 96/5) Cenâb-ı Allah’a sonsuz hamd’u senâ olsun. Cenâb-ı Allah’ın en mükemmel tecellilerine mazhar kıldığı, âlemlere rahmet ve bütün beşeriyete örnek şahsiyet olarak gönderdiği, “*Allahum, sen benim nefsimde takvasını ver. Sen hem onun velisi hem mevlâsısın. Sen onu tertemiz edip arındıranın en hayırlısısın*” şeklinde dua eden Allah’ın kulu ve Rasûlüne, onun âl, ashâb ve etbaîne nihâyetsiz salat’u selamlar olsun.

İnsanı insan yapan, onu rûhen olgunlaştıran ve onun gerçek yönünü teşkil eden nefis, insanın manevî yönüdür. İnsanın bu yönünü tahrip eden, onu bu değerden yoksun bırakarak Allah’tan uzaklaştıran, insanın işlediği günahlardır. Kur’an ve hadislere göre insanı günaha sevk eden temel unsurlardan biri nefis, diğeri şeytandır. Kur’an, bu iki kavramı ele alırken nefsi, kötülüğü emredici (Yûsuf, 12/60) ve hevâsını da saptırıcı (Sâd, 38/26); şeytanı ise apaçık bir düşman (Yâsîn, 36/60) olarak nitelemektedir.

Bu çalışmamızda, yaratılış itibarıyla hem iyiliğe hem de kötülüğe meyyl olan insanın fiil ve davranışlarındaki işlevi açısından tasavvufun ilgi alanına giren nefsin, Kur’an’daki temellerinin gereği kadar ele alınmadığını müşahede ettik. Bu doğrultuda yaptığımız tespitler neticesinde nefis kavramının Kur’an’daki kullanımına ve bunun İslâm düşüncesine yansımalarına ilişkin çalışmaların yeterli olmadığını gördük. Tasavvuf, felsefe ve tarikat gibi disiplinlerde her ne kadar nefis daima olumsuz ifâdelerle zikredilmişse de Kur’an-ı Kerim, nefsin sadece kötülüklerin kaynağı olan bir varlık olmadığını beyân etmektedir. Çünkü Kur’an’da nefis kelimesinin 298 yerde kullanılması (Abdülbaki, 1945: 710-711), iki yerde nefsin üzerine yemin edilmesi (Kıyâme, 76/2, Şems, 91/7), bir yerde de nefsin cennete da’vet edilmesi (Fecr,

89/27-28), Cenâb-ı Allah'ın nefse ne derece önem verdiğini göstermektedir.

Ayrıca bu konuda yapılan çalışmalarda, farklı metotların kullanıldığı da görülmektedir. Örneğin, nefis konusunda yapılan çalışmalarda, nefsin mâhiyeti, nefsin sıfat ve boyutları; şeytan konusunda yapılan çalışmalarda ise şeytan ile Hz. Âdem'in kıssası, şeytanın sinsiliği, şeytanın özellikleri, şeytanın huzur-i ilâhîden kovulması gibi birbirinden bağımsız ve müstakil çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Bu nedenle bu konularda yapılacak çalışmaların daha kapsayıcı ve daha bütünleyici olarak yapılmasının önem arz ettiği kanaatindeyiz.

Nefs ve şeytan kavramları konusunda şimdiye kadar yapılan çalışmalar mutlaka faydalı olmuştur. Ancak bu çalışmaların konunun bütünlüğünü ve kapsayıcılığını arz etmediği düşüncesiyle bu çalışmamızın konusunu "Kur'an Ayetleri Işığında Nefs ve Şeytan" olarak ele almayı uygun gördük.

İnsanlık tarihi kadar eski olan nefis ve şeytan kavramları, üzerinde önemle durulması gereken iki konudur. Bu iki konu, tefsir, tasavvuf, felsefe, kelam ve tarikat gibi disiplinlerde çokça yer edinmiş olsa da her iki konu, bu disiplinlerin her birinde ayrı ayrı veya kısmen ele alınmıştır. Ancak hayati önem taşıyan bu her iki konunun daha geniş bir perspektifte ele alınıp incelenmesinde fayda mülahaza ediyoruz. Yaptığımız ön araştırmalarda nefis ve şeytan konularını genel boyutlarıyla ortaya koyacak nitelikte bir esere rastlayamadık. Bu durum, bizi bu alanda çalışmaya sevk eden yegâne unsur oldu. Bu nedenle insanoğlunun var oluşuyla birlikte insanlar üzerinde etkili olmaya başlayan ve etkileri kıyamete kadar devam edecek olan nefis ve şeytan konularını daha bütüncül ve kapsayıcı bir şekilde Kur'an, hadis, tefsir, tasavvuf, felsefe ve tarikat gibi disiplinlerde nasıl işlendiğini ele alıp inceledik.

Nefis kavramının, literatürde ne şekilde kullanıldığını araştırdığımızda bu kavramın iki şekilde kullanıldığını gördük. Çünkü bazı âlimler bu kavramı nefis, bazıları ise nefis diye isimlendir-

mişlerdir. Ancak bu kelimenin en yaygın ve makul olarak kullanılışı “nefis”tir. Çünkü İslâm âlimlerinin çoğu, nefsin rûh anlamıyla kullanıldığı zamanlarda bu kavramı “nefs” diye nitelendirmişti. Fakat insanın içindeki bir özellik olarak, yani kişinin öz varlığı (TDK) anlamında kullanılan “nefis” kavramının rûhtan farklı boyutlarda olduğunu ve bu kavramın daha çok kullanıldığını müşahade ettik. Ancak bu kelime Kur’an-ı Kerim’de “nefs” olarak geçtiği için biz de bu çalışmamızda bu kavramı yani “nefs” kelimesinin kullanımını tercih ettik.

Çalışmamız, giriş ve sonuç hariç üç bölümden oluşmaktadır. Girişte çalışmanın konusu, önemi, amacı ve yöntemi üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde nefis kelimesinin anlam alanı, nefsin sözlük, terim, psikolojik ve hevâ anlamları ile nefsin mâhiyeti, farklı disiplinlerde nefis, nefis kavramı ile anlam yakınlığı bulunan bazı kavramlar, nefis kavramı ile ilgili bazı filozof, düşünür ve İslâm âlimlerinin tanım ve görüşleri üzerinde durulacaktır. İkinci bölümde Kur’an-ı Kerim’de nefis kavramı, Kur’an’da nefsin geldiği anlamlar, Kur’an’da serahaten geçen nefsin sıfat ve boyutları, Kur’an’da bazı ayetlerle ima edilen nefsin sıfat ve boyutları, nefsi emmârenin kötü sıfatları ele alınacaktır. Üçüncü bölümde ise Kur’an’da İblis ve şeytan kavramları, her iki kavramın sözlük ve terim anlamları, bu iki kavram arasındaki anlam ilişkisi, Hz. Âdem’in yaratılışı ve İblis’in ona secde etmemesi, şeytan, şeytanın bazı eylemleri ve şeytanın bazı sıfatları gibi konular üzerinde durulacaktır. Sonuç kısmında ise çalışmada varılan sonuçlara yer verilmiştir.

Başta konu seçimi olmak üzere çalışmamızın her aşamasında sürekli kaynak tavsiye ederek katkı sunmakla birlikte ilmi bilgileri ve değerli fikirleri ile benden hiçbir zaman yardımını esirgemeyen ve birçok sıkıntıyı aşmamı sağlayan danışmanım Prof. Dr. Abdülbaki Güneş Bey’e şükranlarımı arz ediyorum. Ayrıca çalışmalarım süresince yönlendirici tartışmalarıyla konunun şekillenmesinde büyük yardımları olan saygıdeğer

hocalarım Prof. Dr. Hayati Aydın ve Doç. Dr. Mahmut Dündar'a ayrı ayrı şükranlarımı arz ediyorum.

Yaptığımız bu çalışmada elbette hata ve kusurlarımız olacaktır, zaten kusur ve hatadan uzak olması da düşünülemez. Bundan dolayı önce Allah'ın affına, sonra konuyu ele alacak olan zevatın hoşgörülerine sığınarak yapıcı tenkitlere her zaman açık olduğumuzu belirtmek isteriz.

Muhyettin POLAT

Van 2024